

КОНСТРУКЦИЯТА *DATIVUS ABSOLUTUS* В СТАРОБЪЛГАРСКИ, СТАРОАНГЛИЙСКИ И ГОТСКИ ЕВАНГЕЛСКИ ТЕКСТОВЕ

Антоанета Джельова^а, Мария Анастасова^б

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“^{а,б}

a_dzhelyova@uni-plovdiv.bg^а, mariaanastasova@uni-plovdiv.bg^б

Резюме. *Dativus absolutus* представяме в структурен план като синтактична аналитична конструкция с два основни компонента – главен (причастие) и подчинен (име), а в съдържателен план тълкуваме като квазисубектно-квазипредикатна или квазиобектно-квазипредикатна синтаagma, равностойна на субектно-предикатна синтаagma с финитен глагол. *Dativus absolutus* е една от проявите на общотипологично явление на индоевропейските езици – изразяване на предикация чрез нелична глаголна форма и име в косвен падеж.

Ключови думи: абсолютни конструкции, синтактична аналитична структура, квазисубектно-квазипредикатна синтаagma, квазиобектно-квазипредикатна синтаagma

Въведение

Абсолютните конструкции в повечето древни и съвременни езици са със спорен статут и произход, поради което продължават да бъдат обект на нестихващ научен интерес и оживени дискусии.

Терминът *absolutus* ‘абсолютен’ е зает от традиционната латинска граматика със значение ‘свободен, несвързан’. Първата му употреба в разглежданите конструкции е от XI в. в *Breviarium de dictamine* на Алберих от Монтекасино (Ruppel 2013: 5).

С термина се означават конструкции, считани за полупредикативни, независещи от нито един член на изречението. Техен основен структурен компонент е нелична отглаголна словоформа, която е в съчетание с име, маркирано с косвен падеж. Наложено е мнението, че конструкциите са равнозначни на подчинени обстоятелствени изречения. Тази интерпретация се дължи на факта, че при анализа им лингвистите се опират твърде много на съвременните им съответствия с финитен глагол и на контекста. Приема се, че не са глаголни клаузи, а конструкции с именен характер (вж. Ruppel 2013: 9; Serbat 1979: 353; Bauer 2000: 331). В абсолютните конструкции някои автори виждат изразяване на вторична предикация.

Смята се, че абсолютните конструкции не са типични за езиците от номинативен тип и че са проекция на инактивните изречения от активния по тип индоевропейски праезик, където предикацията се е изразявала посесивно (Джельова / Dzhelyova 2019: 42).

Наличието на голям брой абсолютни конструкции в древните езици се обяснява с доминирането на паратаксиса (вж. Балута / Valuta 2015: 354, Богоявленская / Bogoyavlenskaya 2021: 1182). При паратаксиса се наблюдават поставени една до друга независими клаузи, между които няма йерархия (Clackson 2007: 171, 224).

Въз основа на данни от древните езици се предполага, че в индоевропейския праезик често са се използвали отглаголни съществителни и прилагателни, които са се съчетавали с клаузи с финитни глаголи (Bauer 2000: 337). Поради изобилието от причастни конструкции с различна семантика подчинените клаузи не са били често явление (Савченко / Savchenko 1974: 352 – 353).

За произхода на *dativus absolutus* в разглежданите езици – старобългарски, готски и староанглийски – се оформят две основни теории: калкиране на гръцкия *genitivus absolutus* (за езиците с преведени библейски текстове от гръцки – напр. старобългарски и готски) или калкиране на латинския *ablativus absolutus* (конструкциите в италианската група езици, както и в староанглийски); автохтонен произход (унаследяване от индоевропейския праезик и последващо самостоятелно развитие в дъщерните езици).

Цел, метод, задачи, корпус. Целта на този текст е да представи *dativus absolutus*: 1) като системно-структурно явление с определени типологични и специфични черти; 2) като проява на дискурса, отразяваща определена културно-религиозна ситуация.

Съобразяваме се със съвременната постнекласическа научна парадигма.

Структурно-системният типологичен подход в съдържателен план се опира на въведените в обращение от А. Джелъова за анализ на езикови явления категории *субект*, *обект*, *предикат* и *квази-субект*, *квазиобект* и *квазипредикат*. Към употребяваните в съвременната постнекласическа научна парадигма категории квазисубект и квазиобект авторът добавя и *квазипредикат*, за да могат да се анализират не само философски и социални, но и езикови явления (вж. Джелъова / Dzhelyova 2015a: 33 – 35). Тук същностите, определяни като *quasi-* (квази-), се осмислят не като странични и „извън“ или като съответстващите на латинския термин *мним*, *неистински*, *лъжлив* (според класическата парадигма), а като същности, свързващи противоположни и взаимнодопълващи се явления. Характеризирани за квазисъщността са нестабилност, неравновесие, нестационарност. Двете противоположности могат да са неразграничени, да се проявяват едновременно или непрекъснато да преминават една в друга под влияние на вътрешни и външни явления със системен или хаотичен характер.

Чрез структурно-системен формален подход представяме лексико-граматичните класове, участващи в конструкцията, с характерните за тях морфологични и синтактични категории. Акцентираме върху структурносинтактичната характеристика на *dativus absolutus* съобразно разграничението на *синтактична аналитична* и *синтактична синтетична конструкция* (Джелъова / Dzhelyova 2011; Джелъова / Dzhelyova 2019: 51).

Съпоставителният анализ е върху ексцерпиран материал от Мариинското евангелие за старобългарски, Усекските евангелия за староанглийски, Библията на Вулфила (Codex Argenteus)¹ за готски и текстовете на гръцки² и латински³. Изходният гръцки текст, от който са старобългарският и готският, и латинският му превод, от който е староанглийският, са дадени, за да се видят съответствията между употребата на *dativus absolutus* в старобългарски, готски и староанглийски – факт, който се изнася за първи път и отваря ново изследователско поле. Изборът на дателен падеж в изследваните езици е различен от падежите в гръцки и латински.

Основните ни задачи са: съдържателно-типологична и формално-типологична характеристика на *dativus absolutus*; определяне на типа на предикация му; проследяване на отношенията между *dativus absolutus* и съседната клауза с финитен глагол; уточняване на произхода на конструкцията – автохтонно явление или калка.

Методологичен апарат. За характеризиране на предикацията на *dativus absolutus* използваме семантичните категории *субект* – *предикат* – *обект* и *квазисубект* – *квазипредикат* – *квазиобект*, които приемаме като основни за съдържателната типология (вж. Джелъова / Dzhelyova 2015a: 33 – 35). Посочените категории са в системно-структурни опозитивни отношения: *субект* – *квазисубект*, *предикат* – *квазипредикат* и *обект* – *квазиобект*. Описват се чрез признаците:

активност : *инактивност* : *пасивност*,
йерархичност : *равностойност*,
конкретност : *абстрактност*,
реалност : *потенциалност*,
наблюдаемост : *ненаблюдаемост*,
свободна : *делима* : *неделима свързаност*,
функционална определеност : *неопределеност*,
част : *цялост*,
наличие : *липса*.

¹ В примерите (освен Лк 24.47) езиците следват последователността: старобългарски, гръцки, готски, староанглийски, латински. В някои готският липсва поради непълните ръкописи. Освен пословен превод под всеки пример е даден и Синодалният от 1993 г. <<https://bg-patriarshia.bg/web-bible>> [03.01.2024].

² Nestle 1904: Nestle, E. *Greek New Testament*. British and Foreign Bible Society. <<https://biblehub.com/text>> [03.01.2024].

³ Jerome. *Latin Vulgate*. Bible Foundation and On-Line Book Initiative. <<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus%3Acorpus%3Aperseus%2Cauthor%2CVulgate>> [03.01.2024].

За езикова предикация предлагаме следната дефиниция: рефериране на явления от действителността като субект, обект, предикат или като квазисубект, квазиобект, квазипредикат и изразяването им в изречението чрез определени лексико-граматични класове, конкретизирани чрез номинативни единици с формални маркери. За традиционната интерпретация на предикацията са достатъчни категориите субект и предикат, а в предложената от нас за *dativus absolutus* са необходими и квази-катеориите.

Субектът е семантична категория за означаване на денотати с външна и вътрешна активност (инактивност), със собствено движение и дейност и най-висока йерархична значимост. Денотатът е делимо свързан с други денотати или съществува самостоятелно и независимо от тях. Характеризиращите го динамични признаци (движение, дейност, състояние) са неделимо или делимо свързани с него. Той е реално съществуващ конкретен или абстрактен феномен. Има точно определена функция.

Обектът е семантична категория, обединяваща наименования на денотати без собствена активност, движение и процеси. Обектът е обозначение на отделен и самостоятелен продукт, резултат от дейността или действията на живи същества или природни явления. Признаците му са придобити в резултат на външно въздействие и са статични. Съществува реално и е в подчинително отношение спрямо субекта и предиката. Има точно определена функция.

Предикатът е семантична категория за означаване на динамични признаци – реални и наблюдаеми линейно протичащи действия, дейности, процеси и състояния, неделимо или делимо свързани със своите носители – субекти. Предикатът е определен във времето и пространството спрямо момента на говорене и говорещото лице. Граматичен израз на тази определеност са категориите време и глаголно лице и число.

Определяща характеристика за субекта, обекта и предиката е тяхната функционална определеност, стабилност, равновесие. Те са устойчиви на езикови промени и поддържат равновесието на езиковата система.

Субектът и предикатът образуват субектно-предикатна синтагма.

Квазисубектът означава денотат, съединяващ противоположни, взаимнозависими и допълващи се явления – част и цялост, реалност – потенциалност, наличие – липса. Квазисубектът означава свързаността на всяко нещо с друго и съществуването на всяко нещо едновременно заради себе си и заради друго. Квазисубектът и динамичните му признаци – движение, действие, процес, състояние – са неделимо свързани. Обединява противоположни функции – едновременно субект и обект.

Квазиобектът е семантична категория, която изразява недискретната проява на материята. Служи за означаване на явления, които се състоят от свързани или неделимо свързани съставни части – наименования на абстрактни понятия, вещества, течности, а също и хиралносиметрични части от тялото на живо същество или природен феномен с жизнен цикъл (растения). Съставните му части са равностойни. Не съществуват самостоятелно. Квазиобекти са и самостоятелните единични природни феномени (*море, небе, Земя, камък, посоките на света*) или циклично повтарящи се явления, всяко от които предполага другото (*ден – нощ*). Денотатите, категоризирани като квазиобекти, нямат собствено движение. Техните движения са част от движението на целостта, към която те принадлежат, или са резултат от нейното съществуване.

Квазипредикатът представя динамични или статични признаци – движения, действия, дейности, процеси, състояния, които са реални или потенциални и наблюдаеми или ненаблюдаеми и протичат *едновременно* с други. Признаците са представени в своята нелинейност и неопределеност по отношение на момента на говорене и говорещото лице. В граматиката квазипредикати са хибридните глаголно-именни образувания (инфинитив, причастие, герундив) или глаголни форми за 3 л. ед. ч., употребявани в безлични изречения. При квазипредикатите глаголните категории време и залог са с относителна определеност, а категорията лице липсва.

Квазисубектът, квазиобектът и квазипредикатът са функционално и формално нестабилни и в неравновесие. В езика при тях се наблюдават най-съществените промени във функциите и във формите им.

Квазисубектът и квазипредикатът образуват квазисубектно-квазипредикатна синтаagma. Неделимо свързване съществува и между квазиобекта и квазипредиката, които също изразяват предикация чрез квазиобектно-квазипредикатна синтаagma.

За представянето на синтактичната структура на *dativus absolutus* във формално-типологичен план използваме разграничението на аналитичните конструкции на синтактични и морфологични (вж. Джелъова / Dzhelyova 2015b: 19). Разликата между тях е в типа свързване и в задължителната или факултативна употреба на подчинения компонент. При синтактичните аналитични структури има делимо свързване, а при морфологичните – неделимо свързване на двата компонента, независимо че може да не са в непосредствена близост (вж. Джелъова / Dzhelyova 2011; Джелъова / Dzhelyova 2019: 51). При синтактичната аналитична структура е възможно отпадане на подчинения компонент – в случая името в дателен падеж. Когато е двучленен, *dativus absolutus* е синтактична аналитична структура, а когато е едночленен – синтактична синтетична. *Dativus absolutus* в старобългарски, староанглийски и готски най-често е двучленен, но се среща и като едночленна синтактична синтетична конструкция.

Според изложеното *dativus absolutus* е клауза – квазисубектно-квазипредикатна или квазиобектно-квазипредикатна синтаagma, равностойна на клауза с финитен глагол.

Анализ. *Dativus absolutus* съдържа два компонента от изменяемите лексико-граматични класове, от които причастието е главен, а името – подчинен. Двата компонента са в контактна позиция и могат да разменят местата си.

1. <u>Ἰσοῦ</u>	<u>крѣштѣшию сѧ</u>	<u>и</u>	<u>молашѣю сѧ.</u>	<u>отворише сѧ</u>	<u>небо.</u>	Лк 3.21
Исус	кръстил се	и	молещ се	отвори се	небето	
<u>καὶ Ἰησοῦ</u>	<u>βαπτισθέντος</u>	<u>καὶ</u>	<u>προσευχομένου</u>	<u>ἀνεσχθῆναι</u>	<u>τὸν οὐρανὸν</u>	
<u>jah at Iesu</u>	<u>ufdaupidamma jah</u>		<u>bidjandin</u>	<u>usluknoda</u>	<u>himins,</u>	
<u>and pām</u>	<u>Hælendē</u>		<u>gefulledum</u>	<u>and gebiddendum.</u>	<u>heofon wæs geopenud</u>	
и този	лечител		кръстен/кръстил се и	молещ се	небето бе отворено ⁴	
<u>et Iesu</u>	<u>baptizato</u>		<u>et orante</u>	<u>apertum</u>	<u>est caelum</u>	
	‘и когато Исус, след като се кръсти, се молеше, отвори се небето’					
2. <u>ἰ σ'κλο</u>	<u>за οὔτρα</u>	<u>въ единъ советъ.</u>	<u>прѣжд</u>	<u>на гробъ</u>	<u>въскрѣвъшию слънцѣю.</u>	Мк 16.2
и много рано	сутрин	в една събота	дойдоха	на гроба	изгряло слънцето	
<u>καὶ λίαν</u>	<u>πρωῖ τῆ</u>	<u>μῆ τῶν σαββάτων</u>		<u>ἔρχονται</u>	<u>ἐπὶ τὸ μνήμα,</u>	<u>ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου.</u>
<u>jah filu air þis dagis</u>	<u>afarsabbate</u>			<u>atiddjedun du þamma</u>	<u>hlaiwa at urrinnandin</u>	<u>sunnin.</u>
<u>and swyðe ær ānum</u>	<u>restedæge cōmon</u>			<u>tō þære byrgene,</u>	<u>ūp āsprungenre sunnan</u>	
и много рано	една събота	дойдоха	на онзи гроб	изгряло слънцето		
<u>et valde mane una sabbatorum</u>	<u>veniunt ad monumentum</u>	<u>orto iam sole</u>				
	‘И в първия ден на седмицата дойдоха на гроба много рано, след изгрев слънце’					

В конструкцията могат да присъстват и неизменяеми думи – съюзи, енклитични съюзи, наречия или реализиращи валентността на причастието падежни словоформи.

Този общ тип конструкции в отделните индоевропейски езици има различни прояви при двата компонента: сегашно, минало, бъдещо причастие и име в падеж, характерен за конкретния език (локатив в санскрит, генитив в гръцки, аблатив в латински – датив в старобългарски, староанглийски и готски). Смятаме, че е важно да се отбележи, че староанглийското минало причастие може да има активна, пасивна, както и възвратна семантика, което потвърждава неопределеността на причастието като квазипредикат.

3. <u>сълзѣдѣшиемъ</u>	<u>нигъ</u>	<u>съ горы.</u>	<u>сърбѣте</u>	<u>и</u>	<u>народъ многъ.</u>	Лк 9.37
слезли	те	от планината	посрещна	го	народ много	
<u>κατελθόντων αὐτῶν</u>	<u>ἀπὸ τοῦ ὄρους</u>	<u>συνήντησεν</u>	<u>αὐτῷ ὄχλος</u>	<u>πολύς.</u>		
<u>dalah atgaggandam</u>	<u>im af fairgunja,</u>	<u>gamotida</u>	<u>imma</u>	<u>manageins filu</u>		

⁴ Може и ‘бе се отворило’.

him of þām munte farendum, him agēn arn mycel menego.
 той от онази планина слизащ го посрещна голяма тълпа
descendentibus illis de monte occurrit illi turba multa
 ‘когато те слезоха от планината, посрещна Го много народ’

4. **ЕЩЕ ЕМОУ ГЛЪЖШТОУ.** ПОНДЕ ЕДННЪ ОТЪ АРХИСИНАГОГА Лк 8.49
 още той говорещ дойде един от архисинагогата
Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος ἔρχεται τις παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου ...
nauhran imma rodjandin gaggijb sums manne fram þis fauramableis swnogais
Him þā gyt specendum, þā cōm sum man tō þære gesamnunge ealdre...
 той като още говорещ тогава дойде някакъв човек от онази архисинагога
adhuc illo loquente venit a principe synagogae ...
 ‘Докато още говореше, дойде някой от дома на началника на синагогата’

5. **СЛЪШАШТЕМЪ ЖЕ ВЪСЪМЪ ЛЮДЕМЪ. РЕЧЕ КЪ ОУЧЕНИКОМЪ СВОИМЪ. ∴** Лк 20.45
 слушащи всички хора каза към учениците свои
Ἀκούοντος δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ εἶπεν τοῖς μαθηταῖς
at gahausjandein þan allai managein qar du sipojnam seinaim:
Ðā sæde hē hys leorningcnihtum, eallum folce gehyrendum.
 Тогава каза той на неговите ученици всичкият народ слушащ
audiente autem omni populo dixit discipulis suis
 ‘И когато целият народ слушаше, Той каза на учениците Си’

6. **И ИЗГОНЕН ВЪСОУ ПЪРОГЛА НЪМЪ.** Мт 9.33
 и изгонен бесът проговори немият
καὶ ἐκβλήθεις τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός.
And ūt ādryfenum þām dēofle, sē dumba spræc
 И навън изгонен онзи дявол този ням проговори
et eiecto daemone locutus est mutus
 ‘И след като бесът биде изгонен, немият проговори.’

7. **ВЪВЪШЮ ЖЕ ДЪНН. ИШЕДЪ НДЕ ВЪ ПУСТО МЪСТО.** Лк 4.42
 бил ден. излязъл отиде в пусто място
Γενομένης δὲ ἡμέρας ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἔρημον τόπον.
biþeh þan warþ dags, usgaggands galaiþ ana auþjana stad
Ðā gewordenum dæge, sē Hælend ūt gangende fērde on wēste stōwe
 Тогава бил ден този лечител навън излизащ отиде на пусто място
facta autem die egressus ibat in desertum locum
 ‘А когато настана ден. Той излезе и отиде в самотно място’

Основни квазисубекти в *dativus absolutus* в старобългарски са: името *Исус*; заместващото го анафорично местоимение за м. р. ед. ч. дат. падеж *емоу*; съществителни събирателни като *народъ*, *люди* и заместващото ги анафорично местоимение в дат. п. *нмъ*, обобщителното местоимение *всѣмъ*. Интересна е появата на *dativus absolutus* с думата *всѣтъ*, също свързана с категорията квазисубект. За квазиобекти приемаме наименованията на природни феномени и явления – *ден*, *нощ*, *вечер*, *слънце*.

Сходна ситуация за готски посочва Й. Еда. Преобладаващи са субектите (при нас квазисубекти), представени от формите за мн. ч. на третоличните, показателните и обобщителните местоимения. Чести са употребите на първолично и третолично местоимение в ед. ч., отнасящи се до Христос, а при съществителните собствени – формите за дат. падеж *Iesua* или *Iesu* (Eda 1988: 42). Има и спорадични появи на името *winda* ‘вятър’, което тук приемаме за квазиобект.

В староанглийски квазисубект най-често се изразява чрез дателното лично местоимение *him* за м. р. и ср. р. ед. ч. и м. р., ж. р. и ср. р. мн. ч. Не се употребява вариант на старогръцкото *Iēsous* или латинското *Iesus* (от иврит), а името е калкирано със староанглийското *Hælend* ‘лечител, месия’. Много често квазисубекти са показателното местоимение *þām* и обобщителното *eallum*. Събира-

телни съществителни като *folc* ‘народ’ и *menigu* ‘тълпа, множество’ се срещат и в староанглийския *dativus absolutus*. ‘Бяс’ се предава с *dēofol* ‘дявол, демон’, което също приемаме за квазисубект. За квазиобекти служат наименованията на части от тялото (*sneow* ‘коляно’, *hand* ‘ръка’), природни феномени и явления (*sun* ‘слънце’ и *dæg* ‘ден’, но и други, по-редки).

Причастие, което е квазипредикат, е образувано много често от глагола за съществуване, глаголи за движение, говорене, мисловна и психическа дейност – *вѣтн*, *итн*, *нзѣтн*, *вѣннтн*, *сѣннтн*, *ходнтн*, *нсходнтн*, *глаголатн* и др., т. е. означаващи съществуване, действие или дейност, тъждествени със своя носител или неотделимо принадлежащи на носителя си, а при наименованията за природни феномени и явления означаващи присъщите само на тях признаци и др.

В настоящия корпус в староанглийски не се срещат конструкции от типа *dativus absolutus* с причастия от глагола за съществуване *bēon/wesan*. В комбинация с квазиобект се използва глаголът *(ge)weorþan* ‘ставам, съм’, който е синоним на *bēon/wesan*. Чести квазипредикати са причастия от глаголи: за движение *faran* ‘ходя, вървя’, *gangan* ‘ходя, вървя, отивам’, *forlāetan* ‘напускам’; за комуникация *cleopian/clypian* ‘викам’, *(ge)cweþan* ‘казвам’, *sprecan* ‘говоря’, *(ge)bidan* ‘моля’, *gehyran/gehieran* ‘чувам, слушам’; *(ge)fyllan* ‘свършвам, завършвам, изпълвам’; *gefullian* ‘кръщавам (се)’.

Възможно е причастие в *dativus absolutus* да се употреби и самостоятелно – подобно на едносъставните изречения с финитен глагол. Тази особеност също изглежда общотипологична, тъй като примери има и в старобългарски, и в староанглийски.

8. вѣстѣ	же	идѣхшѣмъ	по пѣтн.	рече	едннѣ	къ нему.	Лк 9.57
случи	се	идещи	по пътя	каза	един	към него	
<i>Kaì πορευομένων αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ εἶπεν τις πρὸς αὐτόν</i>							
<i>warþ þan gaggandam im in wiga qar sum</i> <i>du imma</i>							
<i>Ðā</i>	<i>hī</i>	<i>fērdon</i>	<i>on wege,</i>	<i>sum</i>	<i>him</i>	<i>tō cwæð</i>	
Тогaвa	тe	вѣрвяхa	пo пѣтѣ	един	нeгo	нa кaзa	
<i>factum est autem ambulans in via</i>							
‘И когато те вървяха по пътя, рече Му някой’							

9. <i>and</i>	<i>bēon</i>	<i>bodud</i>	<i>on his</i>	<i>naman dædbōte</i>	<i>and</i>	<i>synna forgyfenesse</i>	
и	да	бъде	проповядванo	нeгoвo имe	пoкaяниe	и	нa грeхoвeтe
<i>on ealle þēoda, āgynnendum fram Hierusalem.</i> Лк 24.47							
нa всички нaрoди							
зaпoчвaщo/и oт Йeрyсaлим							
<i>et</i>	<i>praedicari</i>	<i>in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum</i>					
<i>in omnes gentes incipientibus ab Hierosolyma</i>							
‘и да бeдe прoпoвядвaнo в Нeгoвo имe пoкaяниe и прoщeниe нa грeхoвeтe y всички нaрoди, нaчeвaйки oт Йeрyсaлим’							

В Лк 9.57 е засвидетелстван *dativus absolutus* без квазисубект в старобългарски, докато в гръцки, латински и готски такъв е налице. В староанглийски има финитен глагол. Друга причина, поради която примерът представлява интерес, е безличната употреба на глагола за съществуване в старобългарски, комбиниран с *dativus absolutus*.

В Лк 24.47 в староанглийски има *dativus absolutus* без квазисубект или квазиобект, а в латински – *ablativus absolutus* без квазисубект или квазиобект.

От направените изследвания на предикативните причастия и от нашите наблюдения можем да обобщим, че в преведените евангелски текстове на старобългарски, готски и староанглийски употребата на причастия в предикативна функция е основна. Много е важно обстоятелството, че причастната и финитната клауза са най-често свързани безсъюзно, със съчинителен съюз или с неизменяема дума с неопределен статут по отношение на паратаксиста или хипотаксиста.

Сравнителният анализ на *dativus absolutus* разкрива общи системно-структурни отношения и тенденции в развитието на съставните ѝ компоненти в старобългарски, староанглийски и готски. В евангелските преводи на всеки един от тези езици се виждат и специфичните особености при употребата на *dativus absolutus*.

Старобългарският *dativus absolutus* е функционално по-свободен от гръцкия *genitivus absolutus*. Солидаризираме се с Ремънова, която отбелязва, че гръцкият *genitivus absolutus* в старобългарски винаги се превежда с *dativus absolutus*, но старобългарският *dativus absolutus* невинаги има съот-

ветник *genitivus absolutus* в гръцки. Тя обръща внимание и на обстоятелството, че при гръцката абсолютна конструкция субектът (при нас квазисубект) винаги е различен от субекта в съседното изречение с финитен глагол, а в старобългарски конструкцията се среща и с един и същи референт (Ремнѐва / Remnѐva 2004: 312). Фактът е отбелязан и от Р. Вечерка. Най-много такива примери се откриват в Супрасълския сборник (Večerka 1961: 51 – 52).

В изследване на Р. Вечерка са посочени употреби на старобългарския *dativus absolutus*, които превеждат различни гръцки синтактични структури: субстантивизиран инфинитив след предлог *εν*, *accusativus cum infinitivo*, гръцкото независимо причастие в именителен падеж. Вечерка счита *dativus absolutus* за самостоятелно книжовно средство (Večerka 1961: 55 – 56).

Върху абсолютните конструкции в готски работят Й. Еда (Eda 1988) и В. В. Моргалѐва (Моргалѐва / Morgaljeva 2008). Авторите установяват наличието на *dativus absolutus* и *accusativus absolutus* (със и без въвеждащ предлог; със и без експлицитно изразен подлог; със и без съответстваща абсолютна конструкция в гръцкия оригинал), а и *genitivus absolutus* и *nominativus absolutus*, засвидетелствани по веднъж в корпусите им.

Отбелязва се още и фактът, че готският *dativus absolutus* е широко застъпен и в друг ръкопис – *Skeireins* (van Der Meer 1930: 87 ff., цит. по Eda 1988). Спори се дали оригиналът му е готски, или е превод от гръцки. Ако предположим, че текстът не е преводен, това подкрепя теорията за автохтонния произход на готския *dativus absolutus*.

Много е важно, че в гореспоменатия ръкопис (*Skeireins*) се среща анакулутна употреба на *dativus absolutus* – т. е. всяка от конструкциите в *dativus absolutus* има поведение на самостоятелна клауза или изречение (Eda 1988: 43).

Заслужава внимание и фактът, че не всички конструкции от типа *dativus absolutus* съответстват на изходен гръцки *genitivus absolutus* или пък на значително по-рядко срещания гръцки *dativus absolutus*. Й. Еда предоставя примери, в които в гръцкия оригинал има финитна аористна форма или пък дативна именна фраза (Eda 1988: 45 – 46). До същите изводи стига и Моргалѐва (Моргалѐва / Morgaljeva 2008: 73 – 77).

В староанглийски падежът, типичен за абсолютната конструкция, е дателният, но има и спорадични примери с инструментален падеж. В по-късните ръкописи се появяват и конструкции, в които абсолютното причастие е застинала форма без падежно окончание и неопределима по падеж. Че формата е била изначално абсолютна дателна конструкция, личи от падежното окончание на субекта (при нас квазисубект или квазиобект), което все още е дателно, както и при проследяване в по-стари ръкописи, където причастieto е в дателен падеж (Callaway 1889: 318).

В староанглийски са засвидетелствани само 2 предполагаеми примера за *genitivus absolutus*, които според М. Калауей и Б. Мичъл не следва да се класифицират като абсолютни конструкции (вж. Callaway 1889: 323 – 324; Mitchell 1985: 940). Рядка е появата на *instrumentalis absolutus* и *accusativus absolutus*, като се приема, че те не са били характерни за староанглийски (Mitchell 1985: 930 – 940).

При разглеждането на *dativus absolutus* в староанглийските евангелски текстове и на латинските му корелати се вижда, че и при сегашното, и при миналото причастие най-често *dativus absolutus* съответства на латинския *ablativus absolutus*. С *dativus absolutus* обаче се предават и латински апозитивни причастия (*participium coniunctum*). Има и случаи, в които латинският *ablativus absolutus* се превежда с абсолютна конструкция с падежно немаркирано причастие. Откриват се примери, в които квазисубектът в *dativus absolutus* и субектът в клаузата с финитен глагол съвпадат.

Dativus absolutus в староанглийски е засвидетелстван почти изцяло в прозаични текстове. Посочват се и два неконсенсусни примера в поезия без директни латински корелати (Callaway 1889: 330 – 331).

Интересен факт за староанглийския *dativus absolutus* е, че той може да се появи в рамките на подчинена клауза (Mitchell 1985: 923).

Произходът на конструкцията в староанглийски е повод за разгорещени спорове, част от които подробно са описани от Б. Мичъл. Самият автор се съмнява, че староанглийският *dativus absolutus* е изцяло резултат от калкиране на латинския *ablativus absolutus* (Mitchell 1985: 926 – 929).

В подкрепа на хипотезата ни за автохтонен произход на староанглийския *dativus absolutus* важно е наблюдението на Ф. Висер, че са регистрирани употреби в преводите на крал Алфред и на Уерферт, предназначени предимно за хора, които не знаят латински.

Друг факт, поддържащ тезата за местния характер на староанглийския *dativus absolutus*, е появата на конструкцията в най-старата непреводна част на Англо-саксонската хроника (Visser 1984: 1261).

В полза на нашето убеждение за автохтонния характер на *dativus absolutus* е обстоятелството, че абсолютните конструкции, и в частност разглежданият *dativus absolutus*, са изключително широко застъпени в индоевропейските езици. А. А. Балута отбелязва, че подобни конструкции са регистрирани в следните езикови групи: арийска (санскрит, хиндустани, урду); иранска (талишки); гръцка (старогръцки); славянска (старобългарски, староруски, (старо)чешки); балтийска (литовски, латвийски, латгалски); германска (староисландски, датски, идиш, английски, немски); италийска (латински); романска (португалски, италиански, френски) (Балута / Baluta 2015: 355 – 356). *Dativus absolutus* в частност е засвидетелстван в старобългарски, староанглийски, готски, староскандинавски, както и в староисландския (и в съвременния исландски) и старонорвежкия като негови наследници, старофризийски, старовисоконемски, в балтийските езици. Трудно е да се повярва, че в толкова много езици от различни езикови групи е настъпило калкиране, и то точно с един и същи падеж, различен от падежите, характерни за класическите езици.

Изводи

Конструкцията *dativus absolutus* е една от проявите на абсолютните конструкции, които са общотипологично автохтонно явление в индоевропейските езици. Във формалнотипологичен план я определяме като синтактична аналитична структура, а в съдържателен – като квазисубектно-квазипредикатна или като квазиобектно-квазипредикатна синтагма.

Използването на абсолютните конструкции според нас се дължи на общ когнитивен модел, който се проявява в различни формално-структурни варианти по отношение на лексико-граматичните класове, морфологичните им категории с техните грамеми и синтактичните им структури.

Смятаме, че в евангелските текстове на разглежданите езици при *dativus absolutus* доминира паратакисът. В полза на употребата на *dativus absolutus* при паратакис е отчитането на дискурсивната (комуникативната) същност на преводните богослужбни текстове – да се четат, слушат и запомнят. Евангелските текстове са подчинени на мнемотехниката (изкуството да се запомня) и паратакисът е един от използваните за целта похвати. В гръцките евангелски текстове и техните преводи има определени ритмични структури и различни синтактични фигури, които, освен че имат естетическа функция, служат и за запомняне.

В разглежданите преводни текстове се реализират два типа предикативни клаузи: субектно-предикатна в изречение с финитен глагол и именителен падеж на субекта и квазисубектно-квазипредикатна или квазиобектно-квазипредикатна – при конструкцията *dativus absolutus*. Двата типа обикновено са в паратактично отношение.

В този план можем да обобщим: в старите езици *dativus absolutus* е клауза с причастие в дателен падеж, *независима от и равностойна на* клауза с финитен глагол. Двата типа клаузи имат противоположни съдържателни и формални характеристики, но са взаимосвързани и взаимнодопълващи се и представят две различни картини на света.

Цитирана литература / References

- Балута 2015: Балута, А. А. *Особенности исторического развития грамматических форм глагола в индоевропейских и семитских языках (на материале глагольных имен)*. Москва. (Baluta 2015: Baluta, A. A. *Osobennosti istoricheskogo razvitiya grammaticheskikh form glagola v indoyevropeyskikh i semitskikh yazykakh (na materiale glagol'nyh imen)*. Moskva.)
- Богоявленская 2021: Богоявленская, Ю. В. Эволюция абсолютной причастной конструкции в языках романской, германской и славянской групп. – *Вестник Удмуртского университета. Серия История и филология*, 2021, Т. 31, вып. 6. (Bogoyavlenskaya 2021: Bogoyavlenskaya, Yu. V. Evolyutsiya absol'yutnoy prichastnoy konstruktсии v yazykakh romanskoy, germanskoy i slavyanskoy grupp. – *Vestnik Udmurtskogo universiteta. Seriya Istoriya i filologiya*, 2021, T. 31, vypusk 6.)
- Джелъова 2011: Джелъова, А. Липсата на граници в езика и формално-типологичните ѝ прояви при простите езикови знакове морфема и дума. – *Следите на словото*. Пловдив: изд. „Контекст“. (Dzhelyova 2011: Dzhelyova, A. Lipsata na granici v ezika i formalno-tipologichnite j proyavi pri prostite ezikovi znakove morfema i дума. – *Sledite na slovoto*. Plovdiv: izd. „Kontekst“.)

- Джельова 2015а: Джельова, А. *Типологична характеристика на глаголно-именните словосъчетания с родителен и с дателен падеж в старобългарския книжовен език. Автореферат*. Пловдив. (Dzhelyova 2015a: Dzhelyova, A. *Tipologichna harakteristika na glagolno-imennite slovosachetaniya s roditelen i s datelen padezh v starobalgarskiya knizhoven ezik. Avtoreferat*. Plovdiv.)
- Джельова 2015б: Джельова, А. Към формално-типологичната характеристика на синтетичните и аналитичните структури в българския език. – *Материали IV Международного научно-методичного семинара з българска мова, литература, култура та историја. 22–23 травня 2015 року. Збірник тез*. Бердянськ : БДПУ. (Dzhelyova 2015b: Dzhelyova, A. Kam formalno-tipologichnata harakteristika na sintetichnite i analitichnite strukturi v balgarskiya ezik. – *Materialy IV Mizhnarodnoho naukovno-metodychnoho seminaru z bolhars'koyi movy, literatury, kul'tury ta istoriyi. 22–23 travnya 2015 roku. Zbirnyk tez*. Berdyans'k: BDPU.)
- Джельова 2019: Джельова, А. *Старобългарски език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. (Dzhelyova 2019: Dzhelyova, A. *Starobalgarski ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI „Paisij Hilendarski“.)
- Моргалёва 2008: Моргалёва, В. В. Абсолютные причастные обороты в готском и древнеанглийском. – *Вестник ТГПУ*, 2008. Выпуск 2 (76), стр. 73 – 77. (Morgaljova 2008: Morgaljova, V. V. Absolutnyye prichastnyye oboroty v gotskom i drevneanglijskom. – *Vestnik TGPU*, 2008. Vypusk 2 (76), str. 73 – 77.)
- Ремнёва 2004: Ремнёва, М. Л. *Старославянский язык: Учебное пособие*. Москва: Академический проект. (Remnjova 2004: Remnjova, M. L. *Staroslavjanskij jazyk: Uchebnoe posobie*. Moskva: Akademicheskij projekt.)
- Савченко 1974: Савченко, А. Н. *Сравнительная грамматика индоевропейских языков*. Москва: „Высшая школа“. (Savchenko 1974: Savchenko, A. N. *Sravnitel'naja grammatika indoevropskikh jazykov*. Moskva: „Vysshaja shkola“.)
- Bauer 2000: Bauer, B. *Archaic Syntax in Indo-European. The Spread of Transitivity in Latin and French*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Callaway 1889: Callaway, M. The Absolute Participle in Anglo-Saxon. – *The American Journal of Philology*, 1889, Vol. 10, No. 3, pp. 316 – 345.
- Clackson 2007: Clackson, J. *Indo-European Linguistics. An Introduction*. New York: Cambridge University Press.
- Eda 1988: Eda, Yoko. A Study of Gothic Absolute Constructions. – *Gengo Kenkyu*, 1988, 93, pp. 39-60.
- Mitchell 1985: Mitchell, B. *Old English Syntax, Volume I: Concord, the Parts of Speech, and the Sentence*. Oxford: Clarendon Press.
- Ruppel 2013: Ruppel, A. *Absolute Constructions in Early Indo-European*. New York: Cambridge University Press.
- Serbat 1979: Serbat, G. L'ablatif absolu. – *Revue des études latines* 57: 340–54.
- Van Der Meer 1930: van Der Meer, M. J. Die Bedeutung and die Rektion der Gotischen Praepositionen. *Gotische Casus-Syntax II*. Amsterdam: De Koninklijke Akademie.
- Večerka 1961: Večerka, R. *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Visser 1984: Visser, F. Th. *An Historical Syntax of the English Language. Part Two. Syntactical Units with One Verb*. Leiden: E. J. Brill.

DATIVUS ABSOLUTUS IN OLD ENGLISH, OLD BULGARIAN AND GOTHIC GOSPEL TEXTS

Antoaneta Dzhelyova^a, Maria Anastasova^b

Paisii Hilendarski University of Plovdiv^{a,b}

a_dzhelyova@uni-plovdiv.bg^a, mariaanastasova@uni-plovdiv.bg^b

Abstract. We interpret *dativus absolutus* structurally as a syntactic analytic construction with two major components – a main one (a participle) and a subordinate one (a substantive), and content-wise we treat *dativus absolutus* as a quasi-subject-quasi-predicate or quasi-object-quasi-predicate syntagm analogous to a subject-predicate syntagm with a finite verb. *Dativus absolutus* is one of the manifestations of a common typological phenomenon of the Indo-European languages – the expression of predication through a non-finite verb form and a substantive in an oblique case.

Keywords: *absolute constructions, syntactic analytic structure, quasi-subject-quasi-predicate syntagm, quasi-object-quasi-predicate syntagm*

Antoaneta Dzhelyova
Department of General Linguistics
and History of the Bulgarian Language
Faculty of Philology
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
24 Tsar Assen Str.
Plovdiv 4000
Bulgaria

Maria Anastasova
Department of English Philology
Faculty of Philology
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
24 Tsar Assen Str.
Plovdiv 4000
Bulgaria

<https://doi.org/10.7546/ConfIBL2024.32>